

INGLIZ VA O‘ZBEK IDEOGRAFIK LUG‘ATLARINING QIYOSIY TAHLILI

Dildora Judinova

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek ideografik lug‘atlarining leksik-semantik tuzilishi va tushunchaviy tasnifi qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqot universal va milliy-madaniy semantik maydonlarni ko‘rsatadi va misollar orqali tillararo farqlarni yoritadi. Natijalar tarjimashunoslik, til o‘qitish va lingvistik manzarani o‘rganish uchun ideografik lug‘atchilikning ahamiyatini tasdiqlaydi.*

Kalit so‘zlar: *Ideografik lug‘at, qiyosiy leksikografiya, semantik maydon, ingliz tili, o‘zbek tili, lingvistik manzara*

Аннотация: *В статье проводится сравнительный анализ английских и узбекских идеографических словарей с акцентом на их лексико-семантическую структуру. Рассматриваются универсальные и национально-специфические семантические поля, иллюстрируемые примерами. Результаты исследования подтверждают значимость идеографической лексикографии для переводоведения, преподавания языков и изучения языковой картины мира.*

Ключевые слова: *Идеографический словарь, сравнительная лексикография, семантическое поле, английский язык, узбекский язык, языковая картина мира*

Abstract: *This article presents a comparative analysis of English and Uzbek ideographic dictionaries, focusing on their lexical-semantic structure and conceptual organization. The study highlights universal and culture-specific semantic fields and illustrates differences through concrete examples. The findings demonstrate the importance of ideographic lexicography for translation studies, language teaching, and the study of linguistic worldviews.*

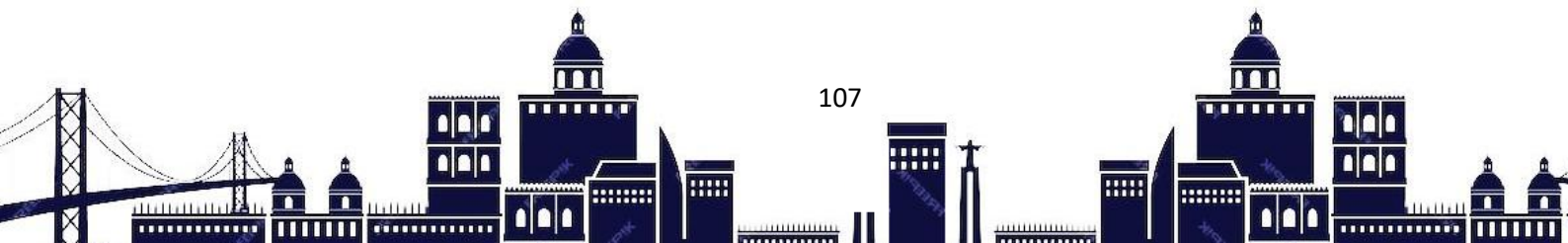
Keywords: *Ideographic dictionary, comparative lexicography, semantic field, English language, Uzbek language, linguistic worldview*

Kirish

So‘nggi yillarda ideografik lug‘atlar til birliklarini tushunchalar asosida guruhlash orqali semantik tizimlarni o‘rganishda muhim vosita sifatida e‘tirof etilmoqda [1]. Ingliz va o‘zbek tillarini qiyosiy tahlil qilish milliy-madaniy xususiyatlarni, leksik manzarani va tarjima jarayonida yuzaga keladigan noaniqliklarni aniqlash imkonini beradi [2,5].

Nazariy asoslar

Ideografik lug‘atlar semantik maydonlar nazariyasiga asoslanadi. J. Lyons (1995) fikricha, so‘zlar mustaqil emas, balki o‘zaro semantik munosabatlar tizimi sifatida mavjud. Ingliz tilidagi mashhur Roget’s Thesaurus lug‘ati yirik tushunchaviy bo‘limlarga bo‘lingan: “Mavjudlik”, “Harakat”, “Hissiyot”, “Aql faoliyati” [1].

O'zbek tilshunosligida tematik va semantik lug'atlar ideografik yondashuvni qo'llash orqali tilning ichki tuzilishini ochib beradi [5].

Ingliz va o'zbek ideografik lug'atlarida semantik maydonlar

Ideografik lug'atlarning asosiy vazifasi leksik birliklarni alifbo tartibida emas, balki semantik maydonlar asosida tizimlashtirishdan iborat. Ingliz va o'zbek ideografik lug'atlarida semantik maydonlar umumiy (universal) va milliy-madaniy xususiyatlarga ega tushunchalarni qamrab oladi.

1. Harakat semantik maydoni

Harakat inson faoliyatining eng asosiy tushunchalaridan biri bo'lib, har ikki tilda boy leksik qatlamga ega.

Ingliz tilida:

go, move, walk, run, rush, wander, travel, approach, retreat

O'zbek tilida:

bor-, yur-, kel-, yugur-, shoshil-, kez-, sayohat qil-, yaqinlash-, chekin-

Ideografik lug'atlarda bu fe'llar harakatning tezligi, yo'nalishi, maqsadlilik kabi semantik belgilariga ko'ra guruhlanadi. Masalan, wander va kez- fe'llari maqsadsiz harakatni bildirsa, rush va shoshil- tezkor harakatni ifodalaydi.

2. Vaqt semantik maydoni

Vaqt tushunchasi har ikki tilda universal bo'lsa-da, uning ifodalanishi semantik jihatdan farqlanadi.

Ingliz tilida:

time, moment, instant, period, era, century, eternity

O'zbek tilida:

vaqt, lahza, dam, davr, zamon, asr, abadiyat

Ideografik lug'atlar vaqtni davomiylik, qisqalik, cheksizlik kabi mezonlar asosida tasniflaydi. Masalan, instant – lahza qisqa vaqtni, eternity – abadiyat cheksiz vaqtni ifodalaydi.

3. Hissiyot (emotsiya) semantik maydoni

Hissiy holatlar ideografik lug'atlarda darajaviy va emotsional ranglarga ko'ra guruhlanadi.

Ingliz tilida:

joy, happiness, delight, sorrow, sadness, grief, fear, anxiety, surprise

O'zbek tilida:

quvonch, baxt, shodlik, qayg'u, g'am, iztirob, qo'rquv, xavotir, hayrat

Bu semantik maydon tarjimashunoslik uchun ayniqsa muhim, chunki hissiy intensivlik har doim ham to'liq muqobilga ega bo'lavermaydi.

4. Qarindoshlik semantik maydoni (milliy-madaniy xoslik)

O'zbek tilida qarindoshlik tushunchalari nihoyatda mayda semantik bo'linmalarga ega bo'lib, ideografik lug'atlarda alohida yirik maydonni tashkil etadi.

O'zbek tilida:

ota, ona, aka, uka, opa, singil, amaki, tog'a, xola, jiyan, qaynota, qaynona, kelin, kuyov

Ingliz tilida:

father, mother, brother, sister, uncle, aunt, nephew, father-in-law, daughter-in-law

Bu farq o'zbek xalqining oilaviy munosabatlarga alohida e'tibor berishini va bu holat til orqali mustahkam aks etishini ko'rsatadi.

5. Hurmat va axloqiy qadriyatlar semantik maydoni

O'zbek tilida:

hurmat, izzat, ehtirom, ta'zim, qadrlash, vijdon, halollik

Ingliz tilida:

respect, esteem, honor, conscience, honesty

O'zbek ideografik tizimida hurmat va axloqiy tushunchalar kengroq va chuqurroq semantik qatlamga ega bo'lib, ular ijtimoiy munosabatlar bilan chambarchas bog'langan.

6. Mehnat va faoliyat semantik maydoni

Ingliz tilida:

work, labor, occupation, profession, duty, responsibility

O'zbek tilida:

mehnat, ish, kasb, mashg'ulot, burch, mas'uliyat

Bu semantik maydonlar jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy hayoti bilan bog'liq tushunchalarni ideografik tarzda tizimlashtiradi.

Keltirilgan misollar shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek ideografik lug'atlarida semantik maydonlar umumiy tushunchaviy asosga ega bo'lsa-da, ularning ichki tuzilishi va leksik boyligi milliy-madaniy omillar bilan belgilanadi. Ayniqsa, qarindoshlik, hurmat va hissiyot semantik maydonlari o'zbek tilida yanada batafsil va chuqurroq ifodalanadi.

Sinonimiya va antonimiya

1. Sinonimiya

G'azab tushunchasi:

Ingliz tilida: anger, rage, fury, irritation

O'zbek tilida: jahldorlik, g'azab, alam, achchiqlanish [3]

2 Antonimiya

Ingliz tilida: honesty – dishonesty, bravery – cowardice

O'zbek tilida: halollik – vijdonsizlik, jasorat – qo'rqqoqlik [6]

Bu birliklar axloqiy qadriyatlarning universal ekanini ko'rsatadi, biroq ularning til orqali ifodalanishida milliy xususiyatlar mavjud.

Lingvistik manzara va ideografik lug'atlar

Ideografik lug'atlar milliy-madaniy tafakkur va tilning lingvistik manzarasini ochib beradi [4]. Ingliz tilida individualism, personal freedom tushunchalari ko'p uchrasa, o'zbek tilida hurmat, izzat, ehtirom, mehr-oqibat keng semantik maydon hosil qiladi.

Amaliy ahamiyati:

Chet tillarni o'qitishda leksik birliklarni tizimli o'rgatish [2]

Tarjima nazariyasi va amaliyotida semantik xatolarning oldini olish [4]

Ingliz–o‘zbek ideografik lug‘atlar yaratish uchun ilmiy asos [5]

Xulosa

Ingliz va o‘zbek ideografik lug‘atlari universal tushunchaviy kategoriyalarga ega bo‘lsa-da, semantik maydonlarning ichki tuzilishi milliy va madaniy omillar bilan belgilanadi. Ideografik yondashuv lingvistik manzara, tarjima va leksikografiya tadqiqotlarida muhim ilmiy vosita sifatida ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Lyons, J. Semantics. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
2. Roget, P. M. Roget’s Thesaurus of English Words and Phrases. London, 2002.
3. Jackson, H. Lexicography: An Introduction. London: Routledge, 2002.
4. Crystal, D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge, 2003.
5. Rahmatullayev, Sh. O‘zbek tili leksikologiyasi. Toshkent, 2006.
6. Kubryakova, E. S. Yazyk i znaniye. Moskva, 2004.